Як праведники народів світу ледве не стали жертвами сталінського процесу

Єврейські жінки, заарештовані у Будапешті, 1944

Навряд чи знайдеться людина, яка не чула про Рауля Валленберга — шведського бізнесмена і дипломата, який врятував у другій половині 1944 року від неминучого знищення десятки тисяч угорських євреїв.

Як тільки у Будапешт увійшла Червона Армія, шведа заарештували і вивезли в СРСР, де він згинув у ГУЛАГу.

Заслуги дипломата увіковічені по всьому світу — йому встановлено пам'ятники від Будапешту до Сантьяго і від Лондона до Тель-Авіву, в його честь названі вулиці у багатьох країнах, засновані премії Валленберга, вручається медаль його імені. Поза всіляким сумнівом, це заслужені почесті.

Але чи під силу було одній людині втілити у життя настільки грандіозну операцію? Звичайно, ні. Праведникові допомагало багато людей, які залишилися практично невідомими. Настав час згадати і про них...

Перший, чиє ім'я заслуговує на згадку, — угорець Карой Сабо. У 1932 році, ще підлітком він почав працювати в угорській філії американської компанії друкарських машинок «Ремінгтон». У 1940-му перейшов у місцеве відділення Brunsviga — німецької компанії, що виробляла арифмометри. З початком війни юнака призивають на фронт, але після поранення у 1942 році демобілізують. Тоді Карой влаштовується наладчиком механічної техніки у шведську дипломатичну місію у Будапешті, де знайомиться з одним із врятованих Валленбергом — психоаналітиком, д-ром Отто Фляйшманом. Саме Фляйшман переконав Сабо взяти участь у порятунку угорських євреїв.

Карой Сабо, 1944

Будівля шведської місії, звідки Валленберг керував операцією з порятунку євреїв. Фото: raoulwallenberg.net

Це було б неможливо без Пала Салаї — старого приятеля Каро з руху бойскаутів. У 1939-му Салаї добровільно вступив у пронацистську Партію схрещених стріл, але незабаром під впливом Сабо порвав з фашистами, що не завадило зробити йому непогану кар'єру в поліції.

Становище євреїв, що жили у придбаних Валленбергом і захищених дипломатичним імунітетом будинках, з кожним днем все погіршувалося. З приходом Червоної Армії у місті запанувала анархія, на вулицях безчинствували банди угорських нацистів, які намагалися потрапити у дипломатичний комплекс під шведським прапором. Одна з таких спроб мала місце 24 грудня 1944 року — тоді Карой Сабо у чорній шкіряній куртці і поліцейською «ксівою», виданою Палаї, зумів звільнити 36 захоплених євреїв. З того часу він став відомим як «таємнича людина у шкіряній куртці». Після цієї події його помітив Валленберг, а Сабо, у свою чергу, організував зустріч шведа з Палом Салаї, який у силу займаної посади був обізнаний про плани нацистів щодо угорських євреїв.

«Туфлі на набережній Дунаю» - меморіал пам'яті євреїв, розстріляних активістами «Схрещених стріл»

У ніч на 8 січня 1945 року угорські нацисти знову увірвалися у будівлю посольства, вивели звідти всіх «гостей» і вирушили з ними у свій штаб, де мали розстріляти частину затриманих, а інших відвести на берег Дунаю, стратити і скинути трупи у воду. На щастя, Сабо простежив, куди ведуть євреїв, оперативно зв'язався з Салаї, і той прибув з групою з 20 поліцейських. Нацисти були атаковані поліцейським загоном під командуванням Салаї і Сабо у незмінній шкіряній куртці. Всі 166 осіб були звільнені і повернені у шведське посольство.

Коли Червона Армія оточила місто, місцеві нацисти прийняли рішення знищити єврейське гетто разом з його досі не депортованими мешканцями. Салаї оперативно сповістив про це Рауля Валленберга — у результаті гетто не чіпали. Існує дві версії подій тих днів. За першою версією, Валленберг передав через Салаї лист командуючому німецьким гарнізоном у Будапешті, генерал-майору Герхарду Шмідхуберу. Там було прямо сказано, що після знищення гетто генерал буде визнаний військовим злочинцем і закінчить свої дні на шибениці. І він, Рауль Валленберг, особисто про це подбає. Те, що кінець близький, Шмідхубер розумів і сам, тому дав задній хід.

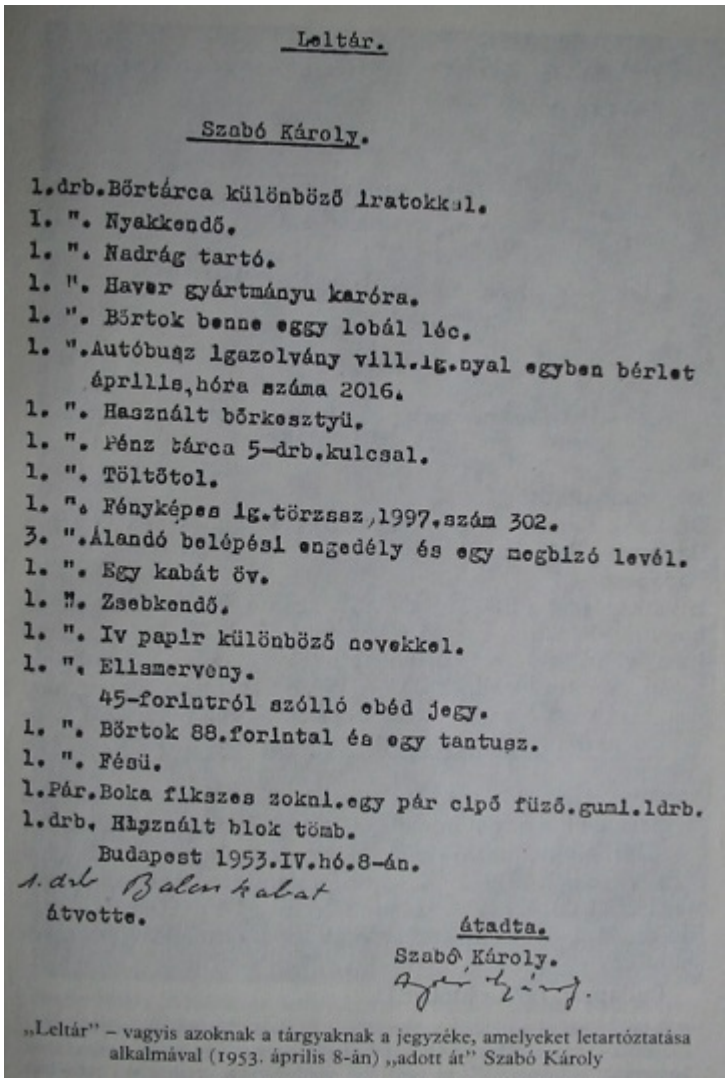

Бездомний на вулиці гетто Будапешту

За іншою версією, вирішальну роль у порятунку гетто зіграв італійський бізнесмен Джорджіо Перласка, який видавав себе за генерального консула Іспанії. Він домігся зустрічі з міністром внутрішніх справ Габором Вайна і пригрозив йому, що якщо гетто буде знищено, то постраждають усі угорські громадяни, що опинилися в Іспанії і декількох латиноамериканських країнах. Цілком можливо, що обидві версії реальні. До цього моменту в гетто залишалося близько 70 000 в'язнів.

Останній раз Валленберг, Сабо, Салаї і Фляйшман зустрілися ввечері 12 січня 1945 року. Відомо, що на наступний день Валленберг зв'язався з командуванням Червоної Армії, яка вступила у місто, щоб домовитися про забезпечення шведської місії продовольством. 17 січня дипломат був заарештований, і зник назавжди.

Відразу після перемоги Пала Салаї збиралися притягти до суду за співпрацю з нацистами, але декілька євреїв, включаючи одного з лідерів єврейської громади країни Лайоша Штоклера, врятованого у шведському посольстві, виступили на його захист. Салаї залишили у спокої, але ненадовго. Після встановлення в Угорщині прорадянського режиму, його лідерам — сталіністам Матьяшу Ракоші і Ерне Гере (обидва етнічні євреї) — Москва доручила довести, що Валленберга ніхто не викрадав, а вбили шведа якісь «сіоністи- космополіти».

Leltár.

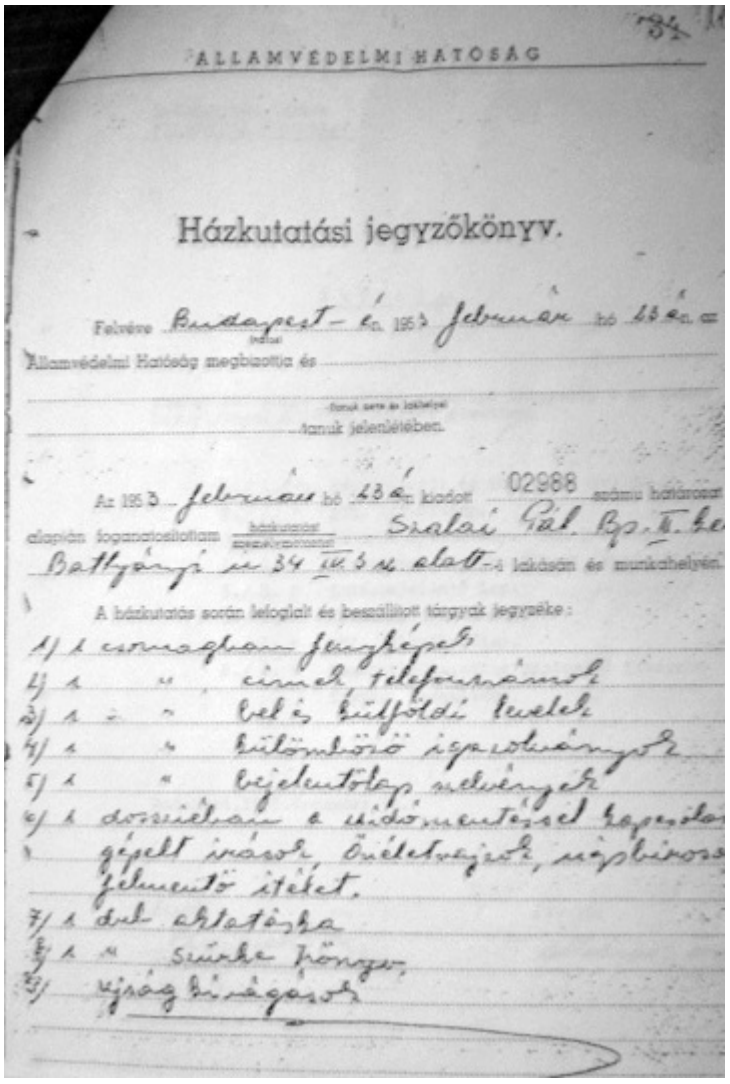
Szabó Károly.

1.drb.Bőrtárca különböző iratokkal.
1. ". Nyakkendő.
1. ". Nadrág tartó.
1. ". Haver gyártmányu karóra.
1. ". Bőrtok benne egy lobál léc.
1. ".Autóbusz igazolvány vill.ig.nyal egyben bérlet
áprills,hóra száma 2016.
1. ". Használt bőrkesztyü.
1. ". Pénz tárca 5-drb.kulcsal.
1. ". Töltőtol.
1. ". Fényképes ig.törzssz,1997.szám 302.
3. ".Álandó belépési engedély és egy megbizó levél.
1. ". Egy kabát öv.
1. ". Zsebkendő.
1. ". Iv papir különböző nevekkel.
1. ". Ellsmervény.
45-forintról szólló ebéd jegy.
1. ". Bőrtok 88.forintal és egy tantusz.
1. ". Fésü.
1.Pár.Boka fikszes zoknl.egy pár cipő füző.guml.ldrb.
1.drb. Használt blok tömb.
Budapest 1953.IV.hó.8-án.
1.drb Balen kabat
átvette.

átadta.
Szabó Károly.

„Leltár" – vagyis azoknak a tárgyaknak a jegyzéke, amelyeket letartóztatása alkalmával (1953. április 8-án) „adott át" Szabó Károly

Документ зі справи Кароя Сабо, 8 квітня 1953

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Házkutatási jegyzőkönyv.

Felvétve Budapest – én. 1953 február hó 23-án

Államvédelmi Hatóság megbizottja és

tanuk jelenlétében.

Az 1953 február hó 23-án kiadott 02988 számu határozat alapján foganatosíttatam házkutatást Szalai Pál Bp. II. ker. Bathyány u. 34 III. 3 sz. alatti lakásán és munkahelyén.

A házkutatás során lefoglalt és beszállított tárgyak jegyzéke:

1) 1 darab fényképes
2) 1 " címek telefonszámok
3) 1 " belföldi levelek
4) 1 " különböző igazolványok
5) 1 " bejelentőlap nélvények
6) 1 dosszéban a iratokkal kapcsolatos gépelt irások, önéletrajzok, napiparancsok jelentő ívek.
7) 1 drb aktatáska
8) 1 " sürke könyv.
9) Ujság kivágások

Звіт про обшук будинку Пала Салаї, 23 лютого 1953

У 1953-му розгорнулася підготовка до судового процесу проти цих сіоністів. Були заарештовані Сабо, Салаї і троє керівників єврейської громади країни. Почалися допити з пристрастю. Після смерті Сталіна у березні 1953-го і припинення у Москві «справи лікарів», у Будапешті теж зрозуміли, що часи змінилися, звільнивши всіх заарештованих. Щоправда, один з єврейських лідерів — Мікса Домокош — незабаром помер від наслідків тортур, інший — Лайош Штеклер — залишився інвалідом. На час звільнення 38-річний Палаї посивів, у Сабо було серйозно підірване здоров'я. До кінця своїх днів він залишався заляканим, — згадував син Кароя, Тамаш.

Карой Сабо ще до свого арешту у 1947 році побував у Стокгольмі на запрошення батьків Валленберга, а потім відвідав кількох врятованих ним євреїв. Він залишився в Угорщині, працював техніком з ремонту офісного обладнання та помер в 1964 році від інсульту — позначилися наслідки допитів. Перед смертю йому дозволили зустрітися з врятованими їм євреями у Парижі, Лондоні і Базелі.

Пал Салаї поїхав у США, оселився у Каліфорнії, змінив ім'я і помер у 1994 році. Отто Фляйшман перебрався до Відня, де допоміг відродити Віденську психоаналітичну спільноту, закриту нацистами, а потім осів у Сполучених Штатах, де надавав послуги таким зіркам Голівуду як Джуді Гарленд і Мерілін Монро.

Багато років євреї, врятовані цими праведниками, домагалися від Яд Вашем присвоєння офіційного статусу Сабо і Салаї. За них, зокрема, клопотали член Нобелівського комітету Швеції хімік Ларс Ернстер і професор Єврейського університету в Єрусалимі Яків Штайнер, які зобов'язані життям Карою і Палу.

Пал Салаї був визнаний Праведником народів світу у 2009 році, через три роки це звання присвоїли і Карою Сабо.

Веніамін Чернухін, спеціально для «Хадашот»